

Nuo panoramos prie detalės: albumas, atveriantis nepastebėtą XIX a. miesto kasdieną

Dienos šviesą išvydo didžiausias ir ambicingiausias pastarųjų metų Lietuvos nacionalinio muziejaus leidinys „XIX a. Lietuvos dailės paraštėse: nepastebėta miesto kasdiena“. XIX a. miestų vaizdai čia pristatomi ne kaip reprezentacinės panoramos, o kaip gyva, detalių prisodrinta kasdienybė, dažnai liekanti nepastebėta. Knyga parengta bendradarbiaujant su Lietuvos meno pažinimo centru „Tartle“.

Živilė Stadalytė, Lietuvos nacionalinis muziejus

Leidinyje stebina savo neįprasta konstrukcija ir išskirtiniu dizainu. Du savarankiški tomai sujungti į vieną leidinį taip, kad gali būti skaitomi kartu, o išskleisti ant stalo užima beveik metrą. Toks sprendimas pareikalavo ypatingo dizainerių ir spaustuvinių išradingumo ir knygą pavertė ne tik išskirtiniu albumu, bet ir fizine patirtimi, diktuojančia kitokį skaitymo būdą – lėtą ir atidų.

Knygos sudarytoja Lietuvos nacionalinio muziejaus Ikonografijos skyriaus vyresnioji rinkinio kuratorė Diana Streikuvienė pasakoja, kaip šis leidinys leidžia skaityti dailės kūrinius kaip istorinius šaltinius, sekti antraplanius siužetus ir atpažinti miestą ne architektūroje, o gyvenime, kuris jame vyko.

Kokia pagrindinė šio leidinio idėja?

Prieš kelerius metus muziejuje vykusioje profesorės Irenos Vaišvilaitės paskaitoje pristačiau Jono Kazimiero Vilčinskio „Vilniaus albumo“ litografiją „Romos katalikų katedra“. Tai buvo ir labai paprasta, ir kartu sudėtinga užduotis: ką naujo ir

įdomaus pasakyti apie vaizdą, kuris jau tiek kartų matytas ir aptartas? Pradėjau tiesiog atidžiau į jį žiūrėti, didinti, „važinėti“ po vaizdą ekrane ir, išžiūrėjusi ne į bendrą vaizdą, o į smulkias, antraplanes detales, supratau, kiek daug visko ten vyksta. Tada pagalvojau, kad ateityje iš to būtų galima ką nors įdomaus padaryti. Tad, pasitaikius progai, šį dailės kūrinių „skaitymo“ principą pabandėme pritaikyti rengdami knygą apie miestų ir miestiečių kasdienybę. Ši knyga kviečia išitraukti iš savotišką žaidimą, skatina į miesto vaizdus pažvelgti kaip į ikonografinius šaltinius, slepiančius daug įdomios ir vertingos informacijos, kuri ne visada atsiskleidžia iš karto. Tam reikia sustoti, išžiūrėti ir sulėtinti žvilgsnį.

XIX a. miestų vaizdai čia pristatomi ne kaip reprezentacinės panoramos, o kaip gyva, detalių prisodrinta kasdienybė | Samsono / LNM nuotr.

Ar knygos sudarymo kelionė - kūrinių atranka, tyrinėjimas, informacijos paieška - ir Jums pačiai tapo atradimų žaidimu? Gal yra vaizdų ar detalių, kurios įstrigo labiausiai?

Apskritai visa kelionė po kūrinius man buvo šiek tiek susijusi su magija, nes tikrai ne viską pastebėdavau iš karto. Kai kurios reikalingos figūrėlės „iššokdavo“ tik gerokai vėliau, jau įpusėjus knygos rengimą, kai pradėdavau gilintis į konkrečias

temas. Vienas toks labai ryškus atradimas buvo dailininko Konstantino Tyzenhauzo XIX a. pirmosios pusės darbe „Atlaidai“. Jau pradėjusi rašyti apie tautinių mažumų aprangą, staiga pamačiau įamžintą totorę. Iš pradžių, aišku, kilo abejonių – ar tikrai? Bet pradėjus skaityti šaltinius paaiškėjo, kad tuo metu totorių vyrai jau buvo praradę savo išskirtinį identitetą ir rengėsi gana įprastai, o moterys jį dar išlaikė. Ir tada žiūri – viena kasa, specifiniai drabužių akcentai... ir net privaloma geltona ir oranžinė spalvos yra. Tai buvo vienas tų momentų, kai supranti, kad paveikslas pradeda kalbėti.

Susidaro įspūdis, kad šiame leidinyje skaitytoją kviečiate dailės kūrinius matyti kaip itin svarbų, daug pasakojantį istorinį šaltinį – tarsi knygą. Ar toks ir buvo sumanymas?

Tikrai taip. Žvelgiant plačiau, dailės kūrinys kaip istorinis šaltinis yra ne kiek ne mažiau vertingas už rašytinį – jame taip pat labai daug įdomios ir vertingos informacijos. Būtent taip ir gimė mintis ne tik pristatyti dailės kūrinius, bet ir išryškinti jų fone „gyvenančias“ nebylias, bevardes figūreles ar kitus objektus, padėti skaitytojams juos pamatyti ir perskaityti.

Rengdami knygą labai sąmoningai stengėmės sugretinti kuo daugiau skirtingų šaltinių, istorinių tyrimų, siekėme „įveiklinti“ kuo daugiau egodokumentų: dienoraščių, atsiminimų. Istorikai tokius šaltinius vertina atsargiai, nes jie yra subjektyvūs, tačiau būtent tokie sugretinimai leidžia vieną šaltinį patikrinti kitu. Ypač vertinga, kai pavyksta rasti tiesioginę sąsają tarp vaizdo ir teksto.

XIX a. miestų vaizdai čia pristatomi ne kaip reprezentacinės panoramos, o kaip gyva, detalių prisodrinta kasdienybė | Samsono / LNM nuotr.

Ar galėtumėte pateikti kokį pavyzdį, kai toks vaizdo ir teksto sugretinimas ypač pasiteisino?

Vienas ryškiausių pavyzdžių – dailininko Julijono Karčiausko 1824 metais nutapytas vilnietiškos kasdienybės vaizdas, vaizduojantis žydų laidotuvių procesiją. Šis kūrinys labai tiksliai atliepia Gabrielės Giunterytės-Puzinienės atsiminimuose aprašytą epizodą: „Pro Velko arba Samsono langus žiūrėdavome į Vokiečių gatvę su visa jos Jeruzale ir į beveik kasdien praslenkančias laidotuvių procesijas...“ Žiūrint į paveikslą ir skaitant šiuos atsiminimus susidaro įspūdis, kad abu autoriai stebėjo tą patį reginį. Juos skiria vos vieneri metai, o vaizdas ir pasakojimas sutampa beveik identiškai. Tokiose vietose labai aiškiai pajunti, kaip dailės kūrinys ir rašytinis šaltinis ima kalbėtis tarpusavyje ir kartu leidžia daug tiksliau pajusti ano meto kasdienybę.

Kodėl šios iš pirmo žvilgsnio antraplanės figūros dailės kūrinuose yra tokios svarbios?

Nesvarbu, ar tai būtų tapytas paveikslas, grafikos darbas ar architektūrinis

Įdomu ir tai, kad neretai pasitaikydavo, jog pagrindinę kompoziciją tapydavo vienas autorius, o figūrėles piešdavo kiti dailininkai.

Ar tarp visų tyrinėtų vaizdų buvo tokių detalių, kurios Jus pačią ypač sustabdė ar nustebino?

Na, pavyzdžiui, dailininko Edvardo Pavlovičiaus 1848 metais nulieta akvarelė „Parapinė Iškaldzio bažnyčia Naugarduko pavieta“. Čia mane ypač sudomino varpininko figūra. Šiandien mes beveik nebesusimąstome apie varpų reikšmę, bet tuo metu prie kiekvienos bažnyčios gyveno šį instrumentą valdantis žmogus, o miestiečiai atpažindavo varpų skambesį. Iš jo jie suprasdavo, kas vyksta – ar kviečiama melstis, ar pranešama apie nelaimę, ar palydimas mirusysis. Be to, šiame vaizde užfiksuotas jautrus momentas – į bažnyčią krikštyti atvežtas į „kokoną“ susuktas kūdikis. Čia užfiksuotas ir labai įdomus, regionui į pietryčius nuo Vilniaus būdingas vežimo elementas – iš karklo vytelių ar šaknų nupintas užgalis, vadinamoji *palukačka*. Tokios smulkios detalės leidžia labai gyvai įsivaizduoti, kaip atrodė kasdienis žmonių gyvenimas.

Du savarankiški tomai sujungti į vieną leidinį taip, kad gali būti skaitomi kartu | Samsono / LNM nuotr.

Kokių figūrėlių reikėtų ieškoti mūsų miestų vaizduose ir kokius istorinius kontekstus jos atskleidžia?

Pirmąją leidinio dalį sudaro straipsniai apie miestiečių kasdieną, kurie kviečia žvilgsnį nukreipti giliau – nuo panoramos prie detalių. Tyrinėtojų profesionalų pagalba čia labai svarbi, nes šiandienos skaitytojui ne visada lengva teisingai perskaityti figūrėlėse užkoduotą ano meto gyvenimo realybę.

Svarbu pažymėti ir tai, kad pasakojimai pirmojoje knygos dalyje dėliojami ne atsitiktine tvarka. Pirmiausia simboliškai pereiname pro užkardas – tarsi įžengiamo į miestą. Toliau natūraliai eina mada ir apranga, nes tai pirmas dalykas, kurį pastebi žvelgdamas į miestiečius. Tik po to pradedi matyti platesnį, gatvėse vykstantį vaizdą: akis užkliūva už vaikų, elgetų, prekiautojų, muzikantų, gyvūnų; pastebi miestiečių patogumui ir saugumui gatvėse įrengtas apšvietimo priemonės; nutiestus bulvarus; įvairiausias transporto priemonės – nuo auksu tviskančių keturiais žirgais kinkytų karietų iki paprastų vienkinkių valstietiškų vežimų. O užsukęs į maitinimo įstaigą visapusiškai susipažįsti su anuomete buitimi, valgymo ir gėrimo kultūra, net išskirtiniais kulinarinio paveldo objektais, pavyzdžiui, kovo alumi.

Galiausiai pasakojimas užsibaigia miestuose ir miesteliuose, įsikūrusiuose prie vandens telkinių. Tokiose vietovėse kasdienybė neišvengiamai susijusi su kitokiais kraštovaizdžio elementais: čia pamatysi vandens transporto priemonės – valtys, keltus, garlaivius; pastebėsi praplaukiančius sielius, krovinius laivus; sutiksi specifinių profesijų atstovus – žvejus, keltininkus, sielininkus, vytininkus. Tai dar viena miesto gyvenimo dimensija, kuri atsiskleidžia būtent per vaizdus ir juose slypinčias detales.

Svarbu ir tai, kad ne visos figūrėlės yra anoniminės – moksliniai tyrimai rodo, jog dalis jų vaizduoja konkrečius istorinius asmenis. Tai šiems vaizdams suteikia dar daugiau tikrumo ir gyvumo.

Ar tarp šių figūrėlių galima atpažinti ir mums žinomus asmenis?

Taip, žinoma. Vilniaus senienų muziejaus ekspoziciją vaizduojančioje chromolitografijoje įkomponuotas muziejaus įkūrėjas grafas Eustachijus Tiškevičius ir šio kūrinio autorius Albertas Žametas. Kazimieras Bachmatavičius, kurdamas litografijų albumą „Vilniaus prisiminimai“, jo lakštuose vaizduojamose scenose įterpia vilniečiams gerai atpažįstamas personas, kaip antai, verslininką

Antaną Fiorentinį, kas šiems kūriniais suteikia dar daugiau tikroviškumo.

Dienos šviesą išvydo didžiausias ir ambicingiausias pastarųjų metų LNM leidinys | Samsono / LNM nuotr.

Iš kokių kūrinių sudėtas antrosios leidinio dalies - albumo - vaizdinis pasakojimas?

Albumo pagrindą sudaro Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Lietuvos meno pažinimo centro „Tartle“ kolekcijose saugomi grafikos kūriniai. Didžioji jų dalis – Vilniaus vaizdai, kuriuose įamžinti pastatai, aikštės, gatvės, bažnyčių interjerai, miestiečių pamėgti priemiesčiai. Greta įvairiomis technikomis atliktų grafikos darbų pristatomos ir Vilniuje kūrusių tapytojų drobės bei akvarelės.

Šie kūriniai praplečia ano meto miesto gyvenimo tematiką ir leidžia pažvelgti į ją iš skirtingų perspektyvų. Kiekvieną albume publikuotą kūrinį lydi komentaras, kuriame pateikiama informacija apie autorių, kūrinio sukūrimo aplinkybes, vaizduojamą pastatą, aikštę ar miesto erdvę. Jeigu pirmoji knygos dalis siūlo išsižiūrėti į smulkias detales, tai albumas yra tarsi panoraminis žvilgsnis, leidžiantis suprasti, ką ir kodėl matome.

Vaizdai albume sudėlioti kaip tam tikra kelionė. Skaitytojas pirmiausia pakviečiamas į vieną judriausių Vilniaus vietų – Dominikonų gatvę, vėliau keliauja po miesto gatves ir aikštes, aplanko skirtingų konfesijų šventoves, užsuka į priemiesčius, o galiausiai leidžiasi į mažesnius miestus ir miestelius. Kelionė užbaigiama Kaune – didžiausiame anuometės Kauno gubernijos mieste. Beje, albumą galima vartyti iš abiejų pusių: išvyką pradėti Kaune ir baigti Vilniuje arba atvirkščiai.

Leidinyso išties įspūdingas - daugiau nei metras meno istorijų. Kaip gimė tokia neįprasta knygos konstrukcija ir kodėl pasirinkta būtent tokia forma?

Knyga išskirtinė savo konstrukcija – ją sudaro dvi atskiros, į vieną sujungtos knygos, kurios gali būti skaitomos vienu metu. Tokį sprendimą, atliepiantį leidinio idėją, pasiūlė knygos dizainerė Kotryna Šeibokaitė. Jis leidžia lygiagrečiai sekti tekstus ir vaizdus, o pasitelkus specialiai atspaustą skirtuką-rodyklę galima nesunkiai tekstuose prakalbinti figūreles susieti su konkrečiais meno kūriniais. Tačiau tam prireiks tvirto stalo. Pati knygos apimtis, svoris, formatas tarsi verčia sustoti – jos neįmanoma perbėgti paskubomis. Tai tam tikras stabdis, kviečiantis skirti dėmesio ir laiko. O laikas šiandien yra didelė prabanga. Tokia knyga taip pat yra savotiška prabanga – ir tiesiogine, ir perkeltine prasme.

Naujausią Lietuvos nacionalinio muziejaus knygą „XIX a. Lietuvos dailės paraštėse: nepastebėta miesto kasdiena“, išleistą bendradarbiaujant su Lietuvos meno pažinimo centru „Tartle“, galima įsigyti [muziejaus elektroninėje parduotuvėje](#) ir muziejaus kasose. Knyga bus pristatoma ir Vilniaus knygų mugėje vasario 28 d. 14 val. Konferencijų salėje 1.3, Lietuvos parodų ir kongresų centre LITEXPO.

Knygą išleido Lietuvos nacionalinis muziejus, bendradarbiaudamas su Lietuvos meno pažinimo centru „Tartle“. Leidybą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Knygą sudarė Diana Streikuvienė, tekstus rašė Žygintas Būčys, Ieva Burbaitė, Karolina Glinska, Reda Griškaitė, Rūta Janonienė, Laima Laučkaitė, Diana Streikuvienė. Dizainerė Kotryna Šeibokaitė-Ša, maketuotoja Edita Gužaitė. Redaktorė Nijolė Deveikienė. Santrauką į anglų kalbą vertė Monika Kislikovaitė-Čaplikienė. Recenzentai – dr. Virgilijus Pugačiauskas, dr. Birutė Rūta

Vitkauskienė.